

Melina Lučić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

HRVATSKI NACIONALNI IDENTITET: PROPITKIVANJE ZNAKA ILI POGLED U HISTORIJSKU SEMIOTIKU

UDK 929.6(497.5)
949.75:172.1

Stručni članak

Ovaj je rad napisan 1997. za časopis francuskoga Društva profesora povijesti i geografije Historiens et Géographes. Nastao je na poticaj Philippea Oulmonta, profesora povijesti u Lycée de Corbeil-Essonnes i Odgojno-obrazovnoj službi Francuskoga nacionalnog arhiva, u okviru istraživanja o osjećajima nacionalnih pripadnosti u Europi. Tri su profila stručnjaka (srednjoškolski i sveučilišni profesori povijesti te arhivisti) iz više europskih zemalja trebala dati objektivnu interpretaciju vlastitoga nacionalnog identiteta, bez predrasuda i s naglaskom na nacionalnim mitovima i kolektivnoj praksi. Kako je tekst, odnosno njegov francuski prijevod, tamo objavljen kao sažetak, ovdje se donosi u izvornome obliku, bez ikakvih naknadnih izmjena i dopuna.

Ključne riječi: nacionalni identitet, Hrvati, heraldika

Prosječno obrazovan hrvatski građanin danas vjerojatno neće znati objasniti, možda čak niti navesti, sve elemente stilizirane krune državnoga nam grba. Odgo-

¹ A propos d' un symbole national, *Historiens et Géographes*, 1999, 366, str. 159-160. U istome broju časopisa objavljen je i tekst Iskre Iveljić, Le sentiment national en Croatie: L' identité nationale croate (str. 151-158) te Ružice Vuk, L' idée de la nation dans la conscience des jeunes après la fin de leurs études secondaires (str. 161-164).

vor, pak, na upit o sadržini njegova štita, zacijelo će znati. Krivo bi bilo uzrok tomu tražiti u neheraldičnosti ili kompliciranosti grba, kakve se kritike u hrvatskoj mogu pročitati, a pomisao o relativnoj mladosti grba – kao, uostalom, i samostalne hrvatske države – koja je možda uzrokom neznanju, samo je dijelom opravdana. Ukloni li se, naime, sa grba Socijalističke Republike Hrvatske (1946-1990), koji je simbolizirao Hrvatsku u socijalističkoj Jugoslaviji, ideološke naslage žitnoga klasja, nakovnja i crvene petokrake zvijezde te pridodane prirodne elemente, sunce i more, ostat će znak puno snažniji i trajniji u hrvatskoj povijesti i svijesti nekadašnjih i suvremenih Hrvata: prikaz povijesnoga hrvatskoga grba, čija se nit postojanja proteže unatrag sve do potkraj 15. stoljeća.

Popularno šahirano polje – crveno-bijele (srebrne) četvorine, raspored kojih do danas izaziva dvojbe i u heraldičkih znalaca – postankom je bitno starije, no javna uporaba šahovnice, u smislu simbola koji označuje državu, datira iz godine 1495. Natpis »REGNI SIGILLUM« i četvorine na jednom od pečata sa povelje koja svjedoči o izboru Ferdinanda I. Habsburškoga za hrvatskoga kralja 1527. diplomatska su sankcija toga znaka hrvatske državnosti. I premda su prikazi pojedinih hrvatskih zemaljskih grbova postankom stariji (primjerice elementi slavonskoga grba, polumjesec i zvijezda, kasnije kuna, ili dalmatinski grb koji se je, čini se, još u 14. stoljeću rabio za prikazivanje cjelokupna hrvatskoga prostora), šahovnica je uvijek imala iznimno mjesto – kako u heraldičkim rješenjima, tako i u svijesti, povijesnome pamćenju hrvatskoga naroda.

Gubitak samostalne države ulaskom u personalnu uniju s Ugarskom 1102, različite države u kojima su se Hrvati potom našli, ili pak, od 19. stoljeća, različite upravno-političke cjeline u sastavu iste države, naprosto podijeljena povijest hrvatskoga etničkoga prostora, značila je i različit tempo i uvjete razvitka dijelova hrvatskoga naroda. Tako su se grbovi Dubrovačke Republike i Istre, primjerice, tek 1990. našli heraldički prikazani u zajedničkom grbu. Regije, koje danas u Hrvatskoj doživljujemo iznimnim zemljopisno-kulturnim bogatstvom, u 19. su stoljeću bile jednom od najvećih prepreka procesu nacionalne integracije. Spoznaje o takvim povijesno oblikovanim partikularizmima kao dezintegracijskim čimbenicima, stoga i danas u dijelu hrvatske javnosti pobuđuju negativne konotacije glede regionalizama i podozrive poglede na istarsku kozu ili dalmatinske leoparda u kruni državnoga grba. Činjenica jest da istraživanja hrvatskih državno-heraldičkih izričaja znače ujedno istraživanja razvoja više zemaljskih grbova, kao što je nedvojbeno da su pojedini hrvatski zemaljski grbovi Hrvate više razdvajali no spajali. U tom je svjetlu istraživanje grboslovlja i njegove simbolike u Hrvata na posebit način povezano s nužnošću razlikovanja grba kao simbola individualizacije s jedne strane, odnosno kao iskaza određenih integracijskih težnja na hrvatskome prostoru s druge.

Počeci zajedničkog prikazivanja grbova Dalmacije, Hrvatske i Slavonije datiraju još iz 17. stoljeća i već tada ilustriraju težnju za ujedinjenjem. Od tada, naime, potječe najstarija sačuvana banska zastava (ban je bio kraljev zastupnik na hrvatskoj teritoriji i, uz Sabor, stoljetni temelj tradicionalne hrvatske autonomnosti) s grbovima kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. U početku isključivo simbol banskoga vojničkog autoriteta, banska će zastava postupno postati simbolom hrvatske državnosti, a ovaj neoheraldički sustav Trojedne Kraljevine, javljajući se tek povremeno, postat će simboličkim iskazom protonacionalnih ideologija i reintegracijskih programa, da bi se punom snagom aktualizirao u vrijeme Hrvatskoga narodnoga preporoda 1835-1848. No, tada će dobiti i svojevrsno novo vezivno tkivo – takozvani ilirski grb s polumjesecom i zvijezdom.

Hrvatski preporod, naime, poznat i pod nazivom Ilirski pokret, osim što je afirmirao hrvatski etničko-nacionalni identitet i hrvatsku političku samostalnost, prihvatio je i ilirsku (slavensku/južnoslavensku) ideju. Ova potonja, ma kako se dobro uklopila u različite onodobne slavističke koncepcije te davala pokretu otpornu snagu prema vani, ma koliko neutralizirala pokrajinske podvojenosti ili ideologije koje su, poput srpske, negirale postojanje hrvatskoga nacionalnog identiteta – bila je sjeme koje će, u promijenjenim okolnostima od 1860-ih, a kroz izmjenični otpor spram Beča i Pešte, Hrvatsku 1918. konačno uvesti u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija). Kako je ilirski grb ostao simbolom zabludne preporodne jugoilirističke ideologije (premda se grbovno znakovlje, polumjesec i zvijezda, legitimiraju kao elementi najstarijega hrvatskog odnosno slavenskoga grba), kroz prizmu dviju potrošenih Jugoslavija, njegovo je mjesto u kruni današnjega grba predmetom ozbiljnih osporavanja.

Iako se hrvatska nacionalna trobojnica (crveno-bijelo-plavo) rabila i prije, njezino je nastajanje dovršeno istom 1848. Boje su preuzete iz hrvatske srednjovjekovne heraldike, a novo joj je značenje dalo upravo vrijeme nacionalnih trobojnica – simbola novih europskih građanskih država nakon Francuske revolucije. Hrvatsko-Ugarskom nagodbom, 1868. Trojedna Kraljevina Hrvatska Slavonija i Dalmacija dobit će i službenu zastavu odnosno grb, kakvima će ostati do 1918, izražavajući i dalje simboličnu težnju objedinjavanju nacionalnoga prostora u različitim varijacijama već poznatoga heraldičkog sustava. Zauzimajući tek trećinu grbovnoga prostora u tom sustavu, šahovnica je ipak značila puno više od toga: znakovito je da se, doduše prilično stisnuta, javlja i u složenijem heraldičkom sustavu Austro-Ugarske Monarhije, a naći će svoje mjesto i u grbu monarhističke Jugoslavije pod krunom Karađorđevića.

Od strogih zakonitosti rane heraldike do vremena njezine demokratizacije (za preporoda se, primjerice, simbol o kojemu je riječ može pronaći i na predmetima za svakodnevnu uporabu), a i kasnije, do početka 20. stoljeća, priču o šahovnici kao

simbolu hrvatskoga identiteta nosi isključivo plemićki, kasnije honoratsko-gradanski sloj – politički narod. S uključivanjem, pak, širih pučkih slojeva u politički život (istom nakon I. svjetskog rata hrvatski nacionalni pokret dobit će masovno obilježje) i šahovnica će se upiti u cjelinu hrvatskoga nacionalnoga bića. I makar joj, zajedno sa zastavom, bilo oduzeto pravo isticanja kao državnoga simbola u sastavu Kraljevine Jugoslavije, makar je na izvjestan način kompromitirala Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945, pridodavši joj na zastavi ideološki/stranački simbol (slovo U), makar njezina uporaba u socijalističkoj Jugoslaviji povlačila represivne mjere – šahovnica je preživjela. Bila je i ostala simbolom hrvatske političke individualnosti i nacionalnoga identiteta, simbolom u kojem će se i danas Hrvati prepoznati.

Pokušaj determiniranja mjesta najreprezentativnijega heraldičkoga znaka u hrvatskoj povijesti i suvremenosti nalaže, međutim, i propitkivanje šahovnice kroz danas aktualne sintagme poput nacionalnoga folklora, rituala, stereotipa i slično. Svega toga, dakako, u nas ima. Imamo možda i previše nacionalnih mitova, možda se i odveć upiremo u svoju starinu i uopće u prošlost, u tradiciju, u patrijarhalne i katoličke vrijednosti kao nešto nama imanentno. Možda ponekad doista izgledamo anakronističkima, ali valja znati da nam se i povijest puno puta događala kasnije.

U samostalnoj državi i u novim, promijenjenim političkim prilikama, ipak, mitovi, rituali i stereotipi već zadobivaju neusporedivo suptilnije obrise. No, priča o šahovnici, grbu i zastavi, nije uopće dijelom te priče. Ti su simboli, iako stari, odveć novi i predugo željeni da bi mogli imati samo dekorativno i površno značenje. Tragovi krvi na njima, uostalom, još su topli.

Izbor iz novije literature:

Marijan Grakalić: Hrvatski grb. Zagreb 1990.

Ivo Banac: Grbovi, biljezi identiteta. Zagreb 1991.

Franz-Heinz Hye: Zur Geschichte des Staatswappens von Kroatien und zu dessen ältester Darstellung in Innsbruck. *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 36(1993), str. 131-147

Igor Karaman: Heraldika i historiografski mitovi o (proto)nacionalnoj ideologiji u Hrvata. *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 36(1993), str. 149-158

Marija Šercer – Marina Bregovac-Pisk – Jelena Borošak-Marijanović: Znamenja vlasti i časti u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Zagreb 1993.

Vlasta Brajković: Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Zagreb 1995.

Jelene Borošak-Marijanović: Flags through the centuries. Zagreb 1996.

Frano Glavina: Crtice iz povijesti hrvatske heraldike. *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* (Split), 12(1996), str. 846-861

Nikša Stančić: Le nation et le nationalisme croates au XIX et au XX siècle.

Croatia Christiana Periodica (Zagreb), 20(1996)38, str. 133-160

Bartol Zmajčić: Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja. Zagreb 1996. (2. izd.)

Résumé

L' IDENTITÉ NATIONALE CROATE: EXAMEN DES SIGNES OU REGARD SUR LA SÉMIOTIQUE HISTORIQUE

L' échiquier à carreaux rouges et argentés, connu dès XVème siècle, symbolise l' ensemble national croate. S'y ajoute la couronne héraldique à cinq pointes. Son usage fut limitée ou interdite à l' intérieur du Royaume puis de la République de Yougoslavie. Mais l' échiquier a subsisté. Il a été et est resté le symbole de l' individualité politique de la Croatie et de l' identité nationale, le symbole dans lequel les Croates se reconnaîtront également de nos jours. Les phénomènes tels que le folklore, les rituels nationaux, les stéréotypes et semblables – tout ceci existe chez les Croates. Ils ont peut-être même trop de mythes nationaux, peut-être s' appuient-ils trop sur leur ancienneté et sur leur passé en général, sur la tradition, les valeurs patriarcales et catholiques, comme quelque chose d' immanent pour eux. Mais l' histoire de l' échiquier, des armoiries et du drapeau ne fait absolument pas partie de ce récit.

Mots cle: identité nationale, Croates, héraldique

